

УДК 316.47–057.87

МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Дуб В.Г., к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті аналізується проблема міжособистісних відносин студентів – вимушених переселенців. Описано труднощі, з яким стикаються студенти в процесі міжособистісної взаємодії, чинники, які впливають на міжособистісні відносини, та шляхи оптимізації міжособистісних відносин студентів-переселенців.

Ключові слова: міжособистісні відносини, студенти-переселенці, труднощі міжособистісних відносин, розвиток міжособистісних відносин.

В статье анализируется проблема межличностных отношений студентов – вынужденных переселенцев. Описаны трудности, с которыми сталкиваются студенты в процессе межличностного взаимодействия, факторы, влияющие на межличностные отношения, и пути оптимизации межличностных отношений студентов-переселенцев.

Ключевые слова: межличностные отношения, студенты-переселенцы, трудности межличностных отношений, развитие межличностных отношений.

Dub V.H. THE INTERPERSONAL RELATIONSHIPS OF STUDENTS MIGRANTS

The article analyzes the problem of interpersonal relations of students of forced migrants. The difficulties encountered by students in the process of interpersonal interaction, factors that affect interpersonal relationships and ways of optimization of interpersonal relations of migrant students are described.

Key words: interpersonal relationships, students migrants, difficulties of interpersonal relationships, development of interpersonal relations.

Постановка проблеми. Міжособистісні відносини є комунікативною основою сучасного суспільства. Проблема міжособистісної взаємодії студентів не втрачає своєї актуальності. До того ж на сучасному етапі розвитку нашої держави з'явилася нова категорія студентів – вимушені переселенці, які вступають у взаємодію з новим для них студентським, соціальним середовищем, адже змушені змінити навчальний заклад та інтегруватись у нове соціокультурне середовище. Створення нової системи відносин і організація спільної діяльності з іншими студентами, без сумніву, є важливими завданнями для студентів-переселенців.

Взаємовідносини студентів-переселенців складаються в умовах взаємодії багатьох людей. Особливо впливає на формування особистості студента-переселенця його близьке оточення, з яким він контактує протягом усього свого навчання. Таким близьким оточенням є студенти навчальної групи, в яку потрапив студент-переселенець, науково-педагогічний склад навчального закладу, зокрема адміністрація, й усі інші позауніверситетські особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжособистісні відносини, зокрема і студентів, є предметом дослідження багатьох психологів, педагогів, філософів. В.М. Мясіщев вважав відносини інтегральною системою вибіркового свідомого зв'яз-

ків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, яка виражається в діях, реакціях і переживаннях людини та відображає її основні потреби й інтереси [7]. А.В. Кідінов розглядає формування міжособистісних відносин у процесі навчання через механізм життєвої позиції, а умовами, які сприяють становленню адекватної позиції та розвитку міжособистісних відносин, є активні види діяльності, у процесі якої студенти набувають нових навичок взаємодії [5]. Д.Н. Долганов досліджує міжособистісні відносини в контексті полікультурної освіти [3]. Т.П. Пернарівською визначено умови формування в студентів готовності до гармонізації міжособистісних відносин, критерії й відповідні показники [8]. Структурно-змістову основу готовності студентів до гармонізації міжособистісних відносин становлять три взаємопов'язані компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, практично-діяльнісний. На проблемі виховання культури міжособистісних відносин студентів наголошує В.Ю. Коваль. У праці Т.П. Днепрової й О.А. Каргополової акцентується увага на важливості формування в студентів міжособистісної толерантності як базового морального принципу спілкування, що передбачає розуміння іншої людини і повагу до неї, усвідомлене прагнення до рефлексивного діалогу на основі емоційно-емпатійної близькості й цін-

нісного ставлення до нього за збереження своєї самоідентичності. Характерною особливістю міжособистісної толерантності названо регулювання відносин між суб'єктами педагогічного процесу на засадах взаємоповаги і прийняття багатоманітності способів прояву людської індивідуальності [2, с. 201]. На важливості психологічної готовності студентів до взаємодії в контексті діяльності вищих навчальних закладів наголошує О.Ю. Булгакова [1].

Незважаючи на достатню кількість напрацьованих із проблеми міжособистісних відносин студентів, сучасні реалії українського суспільства внесли таку змінну в дослідження міжособистісних відносин, як вимушену міграцію, яка формує особливий запит до психологічної науки і практики.

Постановка завдання. Отже, метою публікації є теоретичний аналіз проблеми міжособистісних відносин студентів-переселенців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природа міжособистісних відносин у будь-яких спільнотах достатньо складна. У них виявляються як суто індивідуальні якості особистості – її емоційні та вольові властивості, інтелектуальні можливості, так і засвоєні особистістю норми і цінності суспільства. Саме активність особистості є найважливішою ланкою в системі міжособистісних відносин. Вступаючи в міжособистісні відносини, найрізноманітніші за формою, змістом, цінностями, індивід у структурі людських спільнот проявляє себе як особистість і дістає можливість оцінити себе в системі відносин з іншими.

Становлення особистості студента-переселенця відбувається завдяки знайомству та поглибленню інтеграції із групою, в яку він потрапляє на період навчання. У цій групі, у процесі спілкування та взаємодії з іншими студентами, відбувається формування особистості, майбутнього фахівця та загалом нової життєвої перспективи. Усе це приводить до зміни образу «Я», переосмислення ціннісних орієнтацій, до руйнування сформованих стереотипів. Відносини з одногрупниками мають для особистості студента-переселенця локальне значення. Вони орієнтують на вибір смислу життя, на створення власних форм спілкування, на визначення соціальної ролівої позиції, на самоствердження своєї індивідуальної сутності.

На міжособистісні взаємини студентів-переселенців впливають дві групи чинників. До першої групи належать ті, з якими переселенці прийшли до нового навчального закладу: рівень загальної підготовки, система цінностей, ставлення до навчання,

інформованість про вузівські реалії, уявлення про професійне майбутнє, розвиненість комунікативних навичок, рівень самооцінки. Ці чинники працюють переважно на етапі адаптації, коли студенти-переселенці намагаються зрозуміти, «куди я потрапив» і «хто мене оточує». До другої групи чинників міжособистісних відносин студентів-переселенців відносять організацію навчального процесу, рівень викладання, освітнє середовище навчального закладу, тип взаємин викладача і студента, тип взаємин у студентській групі, соціально-психологічний клімат групи, рівень згуртованості групи, ціннісно-емоційнцю та моральну спрямованість групи.

Перед студентами стоїть важливе завдання – швидко зорієнтуватися і вже з нових позицій зрозуміти систему норм і правил взаємовідносин, наявних на факультеті та в навчальній групі, опанувати способи і методи навчальної діяльності, розробити свою систему цінностей щодо навчання, майбутньої роботи, викладачів і одногрупників.

Важливим складником міжособистісних відносин є емоційний компонент. І студенти-переселенці, і студенти, до яких прийшли переселенці, можуть переживати різноманітні емоції і почуття один до одного: повагу, байдужість, ненависть, жалість, готовність пожертвувати всім заради іншого. Крім того, як зазначає Л.В. Степаненко, емоційний стан студентів-переселенців характеризується тривожністю, агресивністю, соціальною фрустрацією та нейротизмом [10]. Такі особливості не дозволяють студентам-переселенцям бути самими собою, проживати справжні емоції і, відповідно, будувати гармонійні відносини з оточенням.

Основою студентських міжособистісних відносин є різні особистісні інтереси, уподобання, смаки і переконання, потреба в професійному спілкуванні. Формуються такі відносини за допомогою вміння товаришувати, проявляти доброзичливість, зацікавленість у спілкуванні та результатах спільної діяльності.

Гармонійні міжособистісні відносини молодої людини є головною умовою її подальшої комфортної й успішної реалізації як в освітньому просторі вищої школи, так і поза ним – у суспільній і професійній діяльності. Проте гармонійний розвиток міжособистісних відносин студентів-переселенців може ускладнюватися тими психологічними труднощами, які вони переживають, як-от: підвищення показника емоційного збудження, тривожність, нейротизм; зниження комунікабельності, емоційної стійкості,

самоконтролю, соціальної сміливості; поява почуття неповноцінності й ізольованості в стосунках з однокласниками, викладачами; труднощі, пов'язані з мовними особливостями; а в поведінці загалом спостерігається надмірна сором'язливість, закритість, прояв негативізму до «чужих»; зниження успішності, відсутність мотивації до навчання, недостатня увага й зосередженість на заняттях, труднощі в процесі сприйняття й осмислення матеріалу, який вивчається; скарги на погане самопочуття, сон; втрата цікавості до навчання. Вони відчувають самотність, відсутність емоційної підтримки, сум за рідними, внутрішню порожнечу, дискомфорт, відчуженість. Вони сумують за батьківським домом, замикаються у власному мікросвіті. Це заважає їм зосередитися на навчанні, плідно працювати та будувати гармонійні міжособистісні відносини. Внаслідок цих проявів розвиваються адаптаційний стрес, непродуктивні форми реагування, симптоми порушення поведінки, емоційні розлади різного ступеня.

Вважаємо, що міжособистісні відносини студентів-переселенців характеризуються ситуативністю, яка передбачає жорстку регламентацію умовами тривалості, інтенсивності, норм і правил взаємодії, від чого такі взаємини стають дещо нестабільним і мінливим феноменом.

Тому характер розвитку міжособистісних відносин у групі може бути різнобічним і суперечливим. У них проявляється багатство різноманітних ситуацій у поведінці, діях, вчинках, самопочутті та настрої не тільки окремо взятого студента, але й цілої групи. Крім того, на розвиток міжособистісних відносин студентів-переселенців можуть впливати стихійно сформовані неформальні мікрогрупи, які впливають на людей.

Розвиток взаємовідносин студентського колективу й особистості студента проходить декілька стадій:

1. Адаптація студента до нової групи. Ця стадія передбачає засвоєння новим студентом прийнятих у групі норм, правил, прийомів і способів діяльності. Виникає об'єктивна необхідність бути таким, як усі. А це можливо лише за втрати деяких своїх індивідуальних рис.

2. Індивідуалізація, яка проявляється в загостренні протиріч між досягнутим рівнем адаптації (тим, що студент став таким, як усі) та потребою студента проявити себе як індивідуальність. Студент починає шукати способи вираження своєї індивідуальності і демонстрації її в групі.

3. Інтеграція особистості в групі: студент зберігає тільки ті індивідуальні риси, які сприяють загальному розвитку групи.

Сама група теж зазнає деяких змін, запозичуючи деякі риси студента-переселенця. Отже, відбуваються взаємні перетворення особистості студента-переселенця і групи, спрямовані на особистісне та професійне вдосконалення [4].

Міжособистісні відносини в групі є показником психологічного клімату групи. Успішне проходження студентами-переселенцями стадій розвитку міжособистісних відносин сприяє формуванню позитивного, сприятливого психологічного клімату. Така атмосфера в групі покращує настрій студентів-переселенців, їхній творчий потенціал, впливає на бажання продовжити навчання в цьому колективі, застосовувати свої здібності на користь собі й оточенню.

Отже, студенти-переселенці мають бути максимально адаптованими. Ускладнена адаптація може привести до появи таких рис, як: безініціативність, ненависть до себе, заниження самооцінки, що негативно впливають на міжособистісні відносини. Студенти, які не змогли встановити контакт із групою, почувають себе відторгнутими, їм не вистачає дружньої підтримки, у них виникає відчуття самотності і відчуженості. Вони можуть потрапити в стан інгібіції – гальмування поведінки і діяльності, погіршення самопочуття, працездатності і результатів діяльності студента в ситуації, коли за ним спостерігають або його роботу оцінюють інші члени колективу. Фрустрація виникає тоді, коли особистість відчуває вороже ставлення до себе, безперспективність свого становища в соціальній групі, її реальну чи удавану протидію власним цілям. Стан фрустрації призводить до суттєвих змін у ставленні суб'єкта до оточення: брутальності, агресивності, пасивності. Такий несприятливий розвиток міжособистісних взаємин може призвести до виникнення конфліктних ситуацій або до формування ситуацій з обмеженою комунікацією, коли міжособистісні відносини студентів-переселенців набувають лише формально-необхідного характеру.

Крім того, причинами виникнення міжособистісних конфліктів у молодіжному колективі можуть бути: а) прояви негативних якостей окремих студентів (прискіпливість, заздрість, грубість, схильність до пліток, неврівноваженість, владність, різкість у спілкуванні, нечесність, байдужість); б) незлагодженість у стосунках між студентським колективом і студентами-переселенцями (несприйняття загальних цілей колективу, занижена оцінка своїх можливостей, невиправдані сподівання як окремих особистостей, так і групи); в) недостатній рівень розвитку самого колективу, в який

прийшов студент-переселенець (відсутність свідомої дисципліни, неправильна реакція на критику, ігнорування громадських інтересів, відсутність взаєморозуміння між формальним і неформальним лідерами).

У разі тривалої взаємодії в групі людей один з одним, коли є можливість спілкуватися, продемонструвати свою позицію, спрацьовує механізм психологічного впливу, який виявляється в таких феноменах:

1. Феномен групового тиску, який, з одного боку, забезпечує згоду й єдність учасників взаємодії, а з іншого – дозволяє тиснути на окремих людей, якщо вони не погоджуються з більшістю.

2. Феномен групового примушення як засіб групового контролю за поведінкою окремих учасників групи, дотримання прийнятих у групі традицій, норм із метою дисциплінування, корекції поведінки чи ігнорування й покарання. Найсильніший спосіб примушення – публічне засудження людини.

3. Феномен групового наслідування, що пов'язаний з неусвідомленим бажанням людини копіювати, переймати чужий досвід, чужі зразки поведінки, шукати об'єкт для наслідування. Одні студенти можуть намагатися наслідувати дії та поведінку інших, більш успішних студентів.

4. Феномен групової конкуренції, що пов'язаний з інстинктивним духом суперництва. Щоб вижити, людина змушена конкурувати, задовольняти власні амбіції, зайовувати авторитет. Це явище може мати як негативний характер для студентів-переселенців, коли кимось зі студентів групи утискаються їхні інтереси, так і позитивний, коли, наприклад, студенти змагаються за звання кращої групи на факультеті з успішності. У цьому разі феномен конкуренції допомагає студентам групи в об'єднанні своїх зусиль для перемоги.

5. Феномен групової співпраці, який дозволяє студентам відчути підтримку та взаємодопомогу. У співпраці та взаємодії людям легше виживати.

Стійкість, глибина й інтенсивність міжособистісних взаємин визначається емоційним компонентом і поведінковим компонентом, тобто залежить від самопрезентації студента, від того, як він виявляє себе у взаєминах із товаришами [9].

Феноменологія прояву міжособистісних відносин студентів-переселенців може бути зведена до двох основних характеристик – емпатії та діалогічності.

Рівень розвитку міжособистісних відносин студентів – вимушених переселенців визначають такі особливості, як ставлення до себе, самооцінка, мотивація досягнення, локус контролю, товариськість, афі-

ліативність, емпатійність, толерантність, адаптивність, асертивність та подолання психологічних бар'єрів, соціальний інтелект та емоційний інтелект.

Чинниками, які сприяють гармонізації міжособистісних відносин студентів – вимушених переселенців, можна вважати: 1) повагу до нового соціокультурного середовища; 2) терпимість до незвичної поведінки; 3) настанову на позитивне ставлення до неочікуваного; 4) готовність реагувати на зміни, гнучкість і відсутність завищених очікувань від спілкування з іншими; 5) готовність до взаємодії з іншими людьми в різних ситуаціях; 6) вміння регулювати свою поведінку, виявляти довіру, взаєморозуміння і толерантність.

Отже, поняття «міжособистісні взаємини студентів-переселенців» розуміємо як особистісно-професійні зв'язки між майбутніми фахівцями, які супроводжуються гуманним ставленням до іншої людини в навчально-виховному процесі, в умовах здійснення професійної діяльності й у побутово-соціальних відносинах на основі взаємоповаги, емпатії, тактовності, толерантності в процесі спілкування, що дозволятиме уникати конфліктних ситуацій [6].

Успішність формування міжособистісних взаємин студентів забезпечується психолого-педагогічними умовами: а) діагностикою особливостей міжособистісних взаємин у навчальній групі, їх різновидів; б) організації спільної навчально-виховної діяльності, створенням спеціальних виховних ситуацій, що забезпечують оволодіння студентами знаннями та вміннями гуманних міжособистісних стосунків (бесіди, лекції, практичні заняття, тренінги, творчі завдання, групова робота, рольові ігри, тематичні дискусії); в) створення в освітньому середовищі навчального закладу сприятливих психолого-педагогічних умов для соціальної адаптації й інтеграції (особистої залученості) студентів у навчально-виховний процес; г) забезпечення психологічної підтримки студентів-переселенців та сприятливого психологічного клімату; ґ) організація координаційно-посередницької допомоги студентам у взаєминах з іншими суб'єктами освітнього процесу; д) уникнення авторитаризму та формалізму в стосунках викладачів і студентів; е) створення умов для творчої самореалізації кожного студента в доступних йому сферах життєдіяльності. Вважаємо, що дотримання таких умов сприятиме збільшенню ефективності та зменшенню конфліктності в міжособистісних відносинах студентів – вимушених переселенців.

Ефективність педагогічних умов формування міжособистісних взаємин студентів

значною мірою залежить від психологічних критеріїв (мотивів взаємин, стратегії взаємодії, рівня комунікативної толерантності й агресивності, характеру спрямованості особистості на сприйняття групи, рівня сформованості самооцінки, рівня групової згуртованості, особливості психологічного клімату в групі, рівня довіри до інших) та показників рівнів сформованості міжособистісних взаємин студентів-переселенців.

Висновки із проведеного дослідження. У сучасному житті міжособистісні відносини відіграють значну роль. Для студентів – вимушених переселенців гармонійні міжособистісні відносини є не лише ознакою психічного здоров'я і показником зрілості особистості, але і гарантом подальшого повноцінного професійного й особистісного зростання. Активна взаємодія є принциповим механізмом формування міжособистісних відносин студентів-переселенців.

Гармонійні міжособистісні відносини студентів-переселенців – це такі відносини, які передбачають комфортну взаємодію в системі суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічної та суспільної взаємодії, сприяють переживанню позитивних почуттів, характеризуються стабільністю й реалізуються, забезпечуючи оптимальні сприятливі умови для особистісного розвитку та професійного зростання учасників таких відносин.

Міжособистісні відносини студентів-переселенців можуть бути ускладнені тими психологічними проблемами, з якими вони зіткнулися під час зміни місця проживання та навчання, у процесі адаптації до нового соціокультурного середовища. Несприятливий розвиток міжособистісних взаємин може призвести до виникнення конфліктних ситуацій або до формування ситуацій з обмеженою комунікацією. Рівень міжособистісних відносин залежить від особливостей ставлення студентів-переселенців до самих себе й до інших людей. Розвиток гармонійних міжособистісних відносин має

бути одним із завдань психолого-педагогічного супроводу студентів переселенців.

Перспективами подальших наукових пошуків вважаємо емпіричне дослідження міжособистісних відносин студентів-переселенців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булгакова О.Ю. Психологічна готовність студентів до соціальної взаємодії: суб'єктний підхід. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 6. Том 2. 2017. С. 7–12.
2. Днепров Т.П., Каргополова О.А. Формирование межличностной толерантности посредством рефлексивного тренинга. Профессиональное образование. 2011. № 5. С. 200–206.
3. Долганов Д.Н. Межличностные отношения в контексте поликультурного образования. Вестник Кемеровского государственного университета. 2015. № 3 (63). Т. 3. С. 35–39.
4. Карплюк С.О. Проблема соціальних взаємин в студентських колективах академічних груп вищих навчальних закладів. Науковий пошук молодих дослідників: збірник наукових праць / за ред. В.М. Єремєєвої. Випуск 2. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. С. 113–117.
5. Кидинов А.В. Психологические аспекты влияния активной жизненной позиции студентов на формирование их межличностных отношений. Вестник Тамбовского университета. 2010. Вып. 1 (81). С. 162–168.
6. Міжособистісна взаємодія. Особливості взаємодії. URL: http://pidruchnikiws/1534122039128/psihologiya/mizhosobistisna_vzayemodiya.
7. Мясичев В.Н. Психология отношений: избранные психологические труды. Москва: Московский психолого-социальный ин-т, 2004. 398 с.
8. Пернарівська Т.П. Формування у студентів готовності до гармонізації міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2015. 22 с.
9. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: практикум: навч. посібник. Київ: Каравела, 2008. 336 с.
10. Степаненко Л.В. Особливості прояву емоційних станів у студентів-переселенців. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 107–111.